

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В ПРАЦІ М. МІХНОВСЬКОГО
“САМОСТІЙНА УКРАЇНА”**

Початок ХХ століття ознаменувався добою вирішення національних питань. Українська політична думка внесла посильний вклад у розвиток світової тенденції щодо осмислення необхідності досягнення державної самостійності і національної незалежності.

Для існування української нації головна умова – здобуття Україною державної незалежності шляхом вирішення основного завдання: “Витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в якнайширшій мірі і в якнайшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жодна нація і жодна хоч і як сильна держава не може остоятися” [1, с. 5].

Національна ідея опанувала представника державницько-націоналістичного напрямку – випускника юридичного факультету Київського університету Миколу Міхновського, на постаті якого авторка акцентує свою увагу.

Звернімося до передумов написання “Самостійної України”.

Метою статті є намагання простежити самостійницьку тенденцію у вітчизняній суспільно-політичній думці і проаналізувати базові засади національної ідеї в праці М. Міхновського “Самостійна Україна” та визначити її вплив на розвиток націоналізму в політичній думці ХХ століття. Для її досягнення необхідно вирішити ряд завдань:

- розглянути сутність поняття “національна ідея”;
- дослідити теоретичні основи формування національної ідеї в програмі “Самостійна Україна”, яка пропонує шлях досягнення незалежності в державі;
- проаналізувавши концепцію, визначити її історичну роль та вплив на розвиток політичної думки стосовно основних проблем державотворення.

Деякі аспекти визначених проблем розглядаються в працях Ф. Турченка, Л. Лук’яненка, С. Шемета та багатьох інших. Це говорить про безумовну актуальність теми даної статті в сучасних умовах демократичного розвитку нашої держави, адже питання,

поставлені М. Міхновським на початку минулого століття, збагатившись новим змістом, заслуговують на увагу в наші дні.

Перша організована поява національно свідомих українців відбулася в 1891 році, коли група студентів на чолі з І. Липою, Б. Грінченком та М. Міхновським створила “Братство тарасівців”, які у сфері політики хотіли повного визнання українців як окремого народу в межах демократичної федеративної Росії, борючись як проти українофілів, що виступали за здійснення культурної революції в межах царської Росії, так і проти революціонерів, котрі висунули ідею всесвітнього соціалізму. Організація майже не приховувала своєї діяльності й невдовзі була заборонена владою, але сам факт її заборони й пропаганда самостійницьких ідей привернули до українського націоналізму чималу увагу. Звідти можна стверджувати про унікальність української нації, оскільки в умовах бездержавності українці зберегли енергетичну систему національного менталітету, створену впродовж тисячоріч.

1899 року М. Міхновський переїхав до Харкова, де займався адвокатською практикою та активно брав участь у роботі громадсько-політичних організацій, діяльність яких була спрямована на пробудження національної свідомості українського народу. Пожвавлення національно-визвольного, революційного руху наприкінці XIX століття відобразилося в появі нових ідей та нового покоління політичних діячів, що зайняли чіткі національні позиції.

Очолив державницько-націоналістичний напрямок, який з початком XX століття тільки почав процес свого формування, Микола Міхновський, заснувавши в 1900 році з одностумцями Революційну українську партію (РУП), що стала першою у Східній Україні політичною партією, яка мала на меті боротьбу за національні права і соціальну революцію. Він по праву визнається одним з основоположників новітнього самостійництва, котрий першим у Наддніпрянщині поставив питання про політичну незалежність України, яке з того часу інтенсивно обговорювалось у середовищі української інтелігенції.

Організація, яка досі не мала програмного документа, носила конспіративний характер. Тільки 19 лютого 1900 року в Полтаві начерк програми автор, в особі М. Міхновського, виголосує на роковинах Т. Шевченка, організованих українською громадою. На зборах, що носили нелегальний характер, засновник і перший ідеолог українського націоналізму наголосив: “Не може бути ніякої боротьби українського народу в рамках існуючої російської імперії. Лише цілковите відокремлення України і створення могутньої держави від

Карпат і до Кавказу необхідне нашій нації. Українцям не потрібна автономія з ласки Москви, а також федерація у складі Росії, їм потрібна повна незалежність. Україна має матеріальні й духовні сили бути самостійною. Україна для українців!” [3, с. 16].

Через кілька днів вже у Харкові М. Міхновський виголосив свою другу промову на тему “Самостійна Україна”, лейтмотивом якої була ідея національного самовизначення від російського панування, ідея національного самовизначення. Невдовзі видрукувана окремою брошурою, вона набула великої популярності в Україні і стала політичною програмою Револуційної української партії.

Автор зазначав: “...коли справедливо, що кожна нація з огляду на міжнародні відносини хоче виявитись у формі незалежної, самостійної держави; коли справедливо, що тільки держава одноплемінного державного змісту може дати своїм членам нічим необмежену змогу всестороннього духовного розвитку й осягнення найліпшого матеріального гаразду і коли справедливо, що пишній розцвіт індивідуальності є метою, – тоді стане зовсім зрозумілим, що державна самостійність є головною передумовою існування нації, а державна незалежність є національним ідеалом у сфері міжнародних відносин” [4, с. 92].

Тому не дивно, що “Самостійна Україна” викликала ефект вибуху бомби, адже, вперше у новітній політиці, проблеми взаємозв’язків України та Росії розглядалися крізь призму українського державництва.

Для М. Міхновського національна ідея стає знаковим гаслом нової України. Очевидно, що він, як людина, яка близько до серця бере долю України і хоче їй бодай чимось допомогти, не може не розмірковувати над змістом поняття “національна ідея”. Він виділяє національну ідею як частину національної самосвідомості. У національній ідеї концентруються відповіді на найскладніші питання – задля чого живе нація, як вона реалізує себе в оточенні інших спільнот. Складниками ж української національної ідеї політичний діяч вважав ідеал свободи; змогу розбудови сильної національної соборної Української держави; етнічний склад як гасло “Україна для українців” [3, с. 15].

Ця тема пронизує кожен рядок програмного документа. Національна ідея виступає основою, ядром національної свідомості, її активним началом. Характерно, що і в сучасних умовах національна ідея передбачає розвиток особливого роду самопочуттів, включаючи такі національні почуття, як почуття причетності до долі свого народу і своєї країни, любові до національної Батьківщини, свого народу,

національної культури і мови, почуття національної гордості і волі до здійснення національної мети.

Сучасні дослідники визначають національну ідею як "...Пам'ять (досвід), Дух, Волю, Свідомість мети, Етику й Естетику, формотворчу Енергію характеру, життєдіяльності нації" [2, с. 41].

Текст "Самостійної України" розпочинається з оцінки міжнародного становища, яке він характеризує як новий зворот в історії людськості, початок акту великої історичної трагедії. Поняттям "боротьба націй" М. Міхновський охоплює наступний спектр явищ: антагонізм між залежними націями та їх метрополіями; назріваючий воєнний конфлікт між європейськими імперіями. На цей аргумент варто звернути увагу, адже М. Міхновський спромігся зробити історичний прогноз, щодо неминучої світової війни, краху імперій і епохи національних революцій, які охоплять всі континенти і супроводжуватимуться появою нових незалежних держав. Його політичне прогнозування блискуче виправдалося в ХХ столітті.

Кінець ХІХ – початок ХХ століття М. Міхновський називає добою визволення націй, коли державна самостійність виступає головною умовою існування нації, а державна незалежність – є національним ідеалом у сфері міжнаціональних відносин. Для української нації момент визволення ще не прийшов. Аналізуючи політичні події, він стверджує: "...після злуки з Московщиною нація наша знесилоється, гине, завмирає, але згодом відроджується, з-під попелу загорасться національна ідея нової України, ідея, що має перетворитися в конкретні форми" [3, с. 15].

Далі автор досліджує правну природу злуки України з Московщиною, каже, визнаючи що Україна злучилася з Московією, як рівний з рівним і юридично визначає цю злуку, як реальну унію. М. Міхновський вступає в полеміку з тими, хто твердить, що ідея української державності не має під собою історичних підстав і доводить, що ці підстави існують. Він говорить: "...через увесь час свого історичного існування нація наша з найбільшим зусиллям пильнує вилитись у форму держави самостійної і незалежної" [3, с. 16].

Охарактеризувавши становище українського народу і дійшовши висновку, що українці – зрабована нація, М. Міхновський наводить ряд конкретних фактів, які ґрунтуються на історії України і українсько-російських відносин. "Українська нація платить "данину" не тільки матеріальними добрами, але навіть психіку та інтелект її експлуатують на користь чужинців" [7, с. 6], після чого робить висновок, що таке становище не може бути визнане за нормальне існування.

Автор задається питанням: “Чи визволення національне можливе для нас?” І дає позитивну відповідь, тому що вважає, що Україна має, як і інші європейські народи, право на національну емансипацію. Визволення України і набуття нею статусу незалежної держави для М. Міхновського не лише можливе, але й цілком закономірне і навіть неминуче. Він відкидає думку про те, що український народ втратив здатність протестувати і “через те вже пізно відшкодовувати колишні права”. Він обґрунтовує цю точку зору, виходячи з історичних обставин, які характеризували перебування України у складі Російської держави.

М. Міхновський нам нагадує про Дорошенка, Мазепу, Шевченка, селянські повстання 80-х років, з метою переконати читачів, що українці ніколи не погоджувалися зі своїм залежним становищем.

Далі М. Міхновський зупиняється на тих аргументах, які виставляються, звичайно, проти ідеї самостійної Української Держави. Те, що ніби ми не маємо державно-історичних традицій він відкидає, посилаючись на історичні факти і додає, що: “...хоч-би й не було у нас державно-історичної традиції, то це не може мати значення для дужої, бадьорої нації, що відчула свою силу і хоче скористатись своїм правом – силою” [7, с. 8]. Звинувачення в тому, що ми некультурні, безсилі й інертні, М. Міхновський навіть приймає, але і в них він знаходить тільки найліпший аргумент і підставу того, щоб політичне визволення нашої нації поставити своїм ідеалом.

Серед причин втрати державності, крім політики московської монархії, М. Міхновський виділяє ще одну – відступництво інтелігенції. Другу частину “Самостійної України” присвячено саме їй. Ідея зради інтелігенцією свого народу в промові прозвучала надзвичайно гостро: “В історії української нації інтелігенція її раз-у-раз грала ганебну й сороміцьку роль. Зраджувала, ворохобила, інтригувала, але ніколи не служила своєму народові, ніколи не поважала своїх інтересів в інтересах цілої нації, ніколи не хотіла добачати спільноти тих інтересів” [7, с. 11].

М. Міхновський засуджує українську інтелігенцію за опортунізм, вислужництво чужим національним інтересам. На очах історії сильна, освічена і культурна інтелігенція України прийняла в XVI і XVIII століттях польську національність, друга прийняла російську національність протягом XVIII і XIX століть.

У брошурі визначально поставлено питання національної еліти: “народ знову лишився без інтелігенції, де вона, які її завдання?” [Так само].

Постає питання: “Чи відповідну назву носив зазначений прошарок

населення? Чиї національні ідеї вони сповідували? Чи виступали взагалі діючим виразником національних інтересів, невід'ємною часткою свого народу, його духу та долі?"

Головною причиною нещастя нації М. Міхновський завжди вважав брак націоналізму, серед широкого її загалу, зазначав, що наша нація не має національної свідомості як, наприклад польська нація. "Не має самої могутньої зброї для захисту своїх інтересів, і через те вона перебуває в найтяжчому рабстві, яке тільки можна собі уявити" [6, с. 127].

Повертаючись до української інтелігенції, яка є "плоть від плоті українського народу", то вона проявляє і всі його риси: "національний індіферентизм, схильність прилучатися до тієї чи іншої політичної течії російського суспільства або плекати консервативне українофільство "для задоволення власної особи" [7, с. 11].

Самостійник ще і ще раз звертає увагу української інтелігенції на величезний творчий потенціал націоналізму, який "...визволив десятки поневолених і впосліджених народів... створив великі національні культури й літератури: німецьку, норвезьку, фламандську, угорську, грецьку, італійську, чеську, сербську, болгарську..." [3, с. 21]. М. Міхновський висловлює переконання в тому, що українська нація не зрадить своїй національній ідеї, пройде всі перепони, що стоятимуть їй на дорозі.

Занадто складну місію відводив патріот новій третій інтелігенції. Еволюція української інтелігенції третьої формації ще не починалася, але ідеолог сміливо віддавав їй стерно національного корабля, вважаючи заступником українського народу, єдино свідомою частиною української нації. Інтелігенція, за М. Міхновським, уособлювала в собі прагнення, пориви, симпатії цілого українського суспільства. А якщо так, то виникає питання: "Коли українська інтелігенція є, коли вона бореться, коли вона заступник суспільства, то чому ми не чуємо про цю боротьбу, не бачимо наслідків її і навіть не відаємо про те, за що власне бореться нова інтелігенція?" [7, с. 12].

М. Міхновський намагався донести до найвищого прошарку населення, що націоналізм має велетенську, непоборну силу. За її допомогою можливо зламати непереможні кайдани, адже це динамічна і життєдайна сила. Під її натиском розпадаються великі імперії і мають змогу з'явитися до історичного життя нові народи. Національна ідея має величезну силу: вона єднає, координує сили, підштовхує до боротьби, запалює фанатизмом поневолену націю в її боротьбі за свободу.

Надії і сподівання автора стосовно української інтелігенції не

справдилися. Революційна українська партія в своїй більшості не пішла за ним. Її спровокував соціалістичний російський вплив, який відштовхнув увагу багатьох українських поколінь від національно-державних питань.

Розходження Революційної української партії з М. Міхновським було настільки велике, що можливе припущення, нібито ідеолог до РУП ніколи і не належав. Відхилення Революційної української партії від національно-державної ідеології і засвоєння нею інтернаціонального соціалістичного світогляду можна зрівняти, хіба що, з самою появою “Самостійної України”.

Цей вибух зради був для М. Міхновського тяжким моральним ударом, повною безвихіддю, в якій він побачив, що це молоде покоління для української державної справи знищено. Сили, що були придатні для національної революції на Україні тепер були віддані на службу чужинській національній ідеї.

У цей час погляди політика еволюціонують від шляху активного революціонера-самостійника до шляху полуреволюційного національно-громадського діяча.

Згодом М. Міхновський засновує нову організацію – Українську народну партію, де головним пунктом програми є: Самостійна Українська Національна держава. Через цю партію свою основну націоналістично-самостійницьку тенденцію самостійник проводить ще з більшим завзяттям.

Отже, з вищезазначеного можна зробити наступні висновки.

“Самостійна Україна” стала першим безкомпромісним радикальним документом українства, в якому декларувалась готовність силою боротися за відновлення втраченої державності. У програмному документі М. Міхновський виступає фундатором національної ідеї, основоположником національно-радикальної політичної течії. Її засадничими положеннями стали гранична самодостатність української ідеї та її цілковита окремішність від загальноросійської, в тому числі революційної ідеї. На перший план виступає необхідність здобуття Україною політичної незалежності та досягнення соборності, лідерство української інтелектуальної еліти в боротьбі за державну незалежність.

У “Самостійній Україні” М. Міхновський, визнаючи право української нації на незалежність, вважаючи національну ідею найважливішим інтегруючим фактором на шляху розбудови самостійницької, соборної Української держави, започаткував нові політичні принципи національної ідеології, які знаходять своє відображення в соборній суверенній українській державі, в якій